

GÖRME ENGELLİLERE TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN SORUNLARI

*Nahide İrem AZIZOĞLU**

Özet

Türk Milli Eğitimi'nin özel amaçlarından biri olan fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması için engelli vatandaşların eğitimine önem verilmelidir. Verilecek eğitimin temelinde de ana dili dersi olan Türkçe dersi yer almaktadır. Görme engelli bireyler özellikleri gereği konuşma ve dinleme becerisini daha fazla kullanmaktadır. Ancak, herhangi bir becerideki eksikliğin tüm alanı olumsuz etkilediği de bilinmektedir. Bu nedenle görme engelli öğrencilere Türkçe öğretiminde yaşanan sorunlar üzerinde durulmalı ve bu sorunlara çözüm yolları aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Engelliler, Görme engelliler, Görme engellilere Türkçe öğretimi

1. Giriş

“1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 24.06.1973 tarihinde yayınlanmıştır” (Özbay, 2009a: 34). Burada Türk Milli Eğitimi'nin özel amaçlarından biri olan fırsat ve imkân eşitliği şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.

Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır.

“Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır” (Özbay, 2009a: 36).

Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması için ülkemizdeki engelli bireylere gereken desteğin verilmesi gereklidir. “Özürlü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur” (2002 Türkiye Özürlüler Araştırması, DİE: 2002).

“Görme engelliler, sınırlı körler ve total körler olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadırlar” (aktaran Ulusay, 1993: 6). “Gerekli bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra iyi gören gözünde olağan görme gücünün en fazla onda biri bulunan ve görüş açısı yirmi dereceyi geçmeyenlere ‘kör’ denilmektedir” (Enç vd., 1981: 35).

Bu konudaki eğitsel tanımlar ise aşağıdaki gibidir:

“Görme Engelli: Görme yetersizliğinden çok ağır derecede etkilenen, mutlaka kabartma alfabeye (Braille) ya da konuşan kitapların kullanılmasına ihtiyaç duyan bireylerdir.

Az Gören: Büyütücü araçlar yardımıyla ya da büyük puntolu yazılı materyali okuyabilen bireylerdir” (Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı, 2008: 4).

Görme engelli bireylerin genel özellikleri şu şekildedir;

1. “Doğuştan görme engelli olan bireyler, ayakta dururken ya da otururken ileriye ya da geriye sallanma, yüzünün önünde parmaklarını ya da ellerini sallama, parmaklarını ya da elini sallama, parmakları ile gözlerini ovuşturma gibi amaçsız hareketler gösterebilirler

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

2. Görme engelli bireyler, insanların yüzlerini ve eşyaların görünümünü canlandıramadıkları için onlarla iletişimlerinde pasif ve anlamsız bir yüz ifadesine sahiplerdir
 3. Gören bireylerle konuşurken çoğu zaman duyarsız, ilgisizmiş gibi görünürler
 4. Birçok çalışma, görme engelli bireylerin yer değiştirmelerini sağlayan yuvarlanma, yürüme gibi hareket becerilerini kazanmada gecikme gösterdiğini ortaya koymaktadır
 5. Sonradan görme duyusunu kaybeden bireyler arasında motor gecikme görülmez, ancak daha önce görme duyusunu kaybetmiş bireylerde motor gecikme görülür
 6. Tamamen görmeyen (total kör) bireylerin yürüyüşü daha kısa adım şeklinde, belirgin bir ayak sürüme davranışı, yavaş yürüme, eğik yürüme gibi şekilsel davranışlar gösterirler
 7. Kavramsal gelişimde ya da bilişsel yeteneklerde gecikme gözlemlenebilir
 8. Özellikle soyut düşünmeyi gerektiren becerilerde daha başarısız olabilirler
 9. Alan kavramını vermek güçtür. Alana ilişkin bilgiler daha çok dokunma duyusu aracılığıyla kazanılmaktadır
 10. Görme yetersizliğinden kaynaklanan eksiklikleri diğer duyu organlarını kullanarak telafi etmeye çalışırlar
 11. Dikkat yoğunlaştırma, ince ayrıntıları fark etme yetenekleri gelişmiştir
 12. Sosyal faaliyetlere ilgilidirler
 13. Müzikle yakından ilgilenirler
 14. Bedensel ve zihinsel gelişimlerinde farklılık vardır
 15. Bağımsız hareket edebilme becerileri sınırlıdır
 16. Algısal motor ve bilişsel gelişimde gecikme görülür
 17. İletişim kurarken yüz ifadesini değiştirmede güçlükleri olabilir”
- (Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı, 2008: 4-5).

Görme engelli öğrenciler bu özellikleri nedeniyle eğitim hayatlarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Yaşadıkları sorunların bir kısmı ana dili dersi olan Türkçe dersindedir.

2. Görme engellilerin dil becerilerini kazanmada yaşadıkları sorunlar

Türkçe dersi dört temel dil becerisi ve dil bilgisi kapsamında yürütülmektedir. Türkçe dersinde dört temel dil becerisi içinde görme engelli öğrencinin en çok kullandığı beceri dinleme becerisidir. “ Günlük hayatta pek çok bilgilerimizi dinleyerek elde ederiz. Dinleme, okuma gibi bilgi almanın, öğrenmenin önemli yollarından biridir. İyi bir dinleme olmadıkça iyi konuşmaya ve iyi yazmaya da imkân yoktur. Bu bakımdan okuma kadar dinlemenin de başarılarımızdaki payı büyüktür” (Özbay, 2009b: 44). Görsel olarak nesnelere ve kavramları algılayamayan ya da algılamada sorun yaşayan öğrenci dinleme yoluyla öğrenmeye yönelecektir.

Dinleme esnasında ortaya çıkan problemler “ilgisizlik, konuşmacının anlattıklarıyla değil dış görünüşüyle ilgilenme, uygun olmayan zamanda ve/ veya şekilde söz alma, konuşmacıyı ve diğer dinleyicileri rahatsız etme, konuşmacının anlattığı her şeyi not almaya çalışma, konudan kopma ve hayale dalma, kendi söyleyeceklerini tasarlama, ayrıntılara odaklanıp asıl noktayı kaçırma, önyargıların etkisinden kurtulamama, bilinmeyen kelimelere önem vermeme, tek bir dinleme yöntemi kullanma (Doğan, 2012: 25-26-27-28)”dır.

Görme duyusunu yitiren ve az derecede görebilen öğrenciler hayatlarında dinleme becerisini sıkça kullanırlar. Ancak dinleme becerisi ülkemizde ihmal edilen beceri olarak kabul edilmektedir. Bu alanda yeterli çalışma bulunmaması tüm duylara sahip öğrencileri bile olumsuz etkilemektedir.

Görme engelli öğrenci doğru bir dinleme eğitimi almadığı sürece bu beceriyi yeterli seviyede kullanamayacağından istediği başarıyı elde edemeyecektir. Bu durum öğrencinin hem akademik hem de sosyal gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Görme engelliler ilköğretim okullarında derslerde öğretmen merkezde yer almaktadır. Öğretmen konuyu anlatırken öğrenci etkili bir şekilde dinleyebilmelidir.

Görme engelli bireyler okumada ve yazmada 1821 yılında Louis Braille tarafından geliştirilen alfabeyi kullanmaktadırlar. Braille yazı üçü alt alta ikisi yan yana olan noktaların çeşitli bileşimler halinde kullanılmasıyla oluşturulmaktadır. Öğrenci yazıyı okurken tek elini ya da iki elini birlikte kullanabilir. “İki elin parmaklarını kullanarak okuma tek elin parmağını kullanmaktan daha etkilidir. Bu durumda sağ elin işaret parmağı okuyarak satır sonuna doğru ilerlerken, sol elinki alt satırın başında beklemektedir” (aktaran Coşkun Çetinpolat, 2006: 10).“ Görmeyenler parmakları ile satırları tararlar, bu şekilde okumalarda sıçramalar mümkün değildir. Parmaklarının tamamen satırları tarayarak geçmesi gerekmektedir. Parmakla okumada parmak hangi sembolün üzerinde ise sadece o sembolü okunmaktadır. Birkaç harfi ya da kelimeyi bir anda okumak mümkün değildir. Parmaklar sadece üzerinde bulunduğu sembolü tanır. Bu nedenle kabartma alfabe ile okuyan bireylerin okuma hızları görenlere oranla daha yavaş olmaktadır” (Coşkun Çetinpolat, 2006: 2). Okumanın hızlanması ve Braille ile hazırlanmış kitapların daha az yer tutması amacıyla kısaltma sistemi kullanılmaktadır. Ancak öğrenci bu kısaltmaları tam ve doğru öğrenemediğinde yanlış okuma ortaya çıkmakta ve okuma hızı azalmaktadır.

Bunların yanında Braille ile yazılmış Türkçe kitaplarının kullanımında da öğrenciler sorun yaşamaktadır. Bilindiği gibi Türkçe ders kitaplarında görselleri yorumlama etkinlikleri bulunmaktadır. Bu etkinlikler görmeyen ya da az derecede görebilen öğrenciler tarafından yapılamamaktadır. Türkçe kitaplarındaki bulmaca etkinliklerinde yeterli açıklama olmadığından öğrenci bu çalışmalarda da zorlanmaktadır.

“Görme yetersizliğinden etkilenmiş kişilerde okuma hızlarının yeteri kadar yüksek olmaması onların gören akranlarına göre daha yavaş bilgi kazanmalarına neden olmaktadır. Öğrenim yaşamı ilerledikçe okunacak metinler artmakta, bu okuyucunun gittikçe yorulmasına neden olmaktadır. Sonuçta başarı gittikçe düşmekte ve akranlarıyla aradaki farkların açılmasına neden olabilmektedir” (Coşkun Çetinpolat, 2006: 2).

Görme engelli öğrencilerde okuma becerisi sorunlarının bir diğer boyutunda sesli okumada yaşanan sorunlar yer almaktadır. Sesli okuma sırasında bireylerde görülen olumsuz davranışlar şunlardır: “Oturuş- duruş bozukluğu, kitap tutuş hatası, baş hareketi- vücut sallama, parmağını aşağı yukarı hareket ettirme, okuduğu yeri yitirme, okurken parmağını kuvvetli kullanma, okurken yalnız tek elinin işaret parmağını kullanma, heceleme, sözcük sözcük okuma, noktalamaya uymama, seste vurgu yetersizliği, seste makam- ritim bozukluğu, heyecan-telaş-sinirlilik” (Akçamete, 1988: 103).

“İnsanın başarısını iş, eğitim ve özel hayatında büyük ölçüde etkileyen, yönlendiren faaliyet, bireyler ve birey toplum arasında cereyan eden sözlü iletişim olarak adlandırabileceğimiz konuşmadır” (Özbay, 2009b: 99). Konuşma becerisinde en büyük sorunlar doğuştan görme engelli ya da beş yaşından önce görme yetisini yitirmiş öğrencilerde karşımıza çıkmaktadır. “Çünkü bebek sadece işittiğini taklit etmek zorunda kalmakta, diğer insanların sesleri nasıl çıkardığını ise görememektedir” (aktaran Ulusay, 1993: 22). Bu nedenle doğuştan görme engelli çocuklarda dil ediniminde ve dili kullanmada sorunlar oluşmaktadır.

Bireyin dili öğrenmede görsel unsurlardan yararlanamaması konuşma becerisinde önemli bir yeri olan jest ve mimiklerin kullanımında eksikliklere neden olmaktadır.

“Özellikle anadan doğma körlerde, öncelikle onlarda rastlanması yüzünden ‘körlük tikleri’ adı verilen bazı tepkilere rastlanır. Bunların başlıcaları yüzünü yukarı kaldırıp başını iki yana sallamak, başı eğik durmak, ellerini gözleri önünde sallamak, yumruğuyla gözlerini ovuşturmak, ileri geri sallanmak, kendi etrafında dönmektir” (Enç, 2005: 75). Bu tip özelliklerinin olması öğrencinin jest ve mimiklerini etkili kullanmasını engellemektedir. “Brieland, görme özürlü ve gören çocukları, dil gelişimleri açısından kıyaslayan çeşitli araştırmaların sonuçlarını, şu şekilde özetlemektedir:

1. Görme özürlülerde, ses değişkenliği daha az görülmektedir. Görme özürlüler, monoton sesle konuşma eğilimi göstermektedirler.
2. Görme özürlülerde, ses perdeleme yetersizliği daha belirgindir.
3. Görme özürlüler, görenlerden daha yüksek sesle konuşmaktadırlar.
4. Görme özürlülerin konuşma hızı, görenlere oranla daha düşük olmaktadır.
5. Görme özürlüler, jest ve vücut hareketlerini anlatımda kullanabilmekte açık bir yetersizlik göstermektedirler.
6. Görme özürlüler ses üretiminde, dudak hareketlerini daha az kullanmaktadırlar” (aktaran Ulusay, 1993: 25).

Öğrencinin kelime hazinesinin yeterince gelişmemesi durumunda konuşma becerisinde de gerilikler görülebilmektedir. Öğrenci düşüncelerini yeterli derecede ifade edememekte ve birleşik yapılı cümleleri kullanmakta zorluk yaşamaktadır.

“Yazma becerisi, günlük hayatımızın hemen hemen her alanında karşımıza çıkmaktadır. Yazı, insanların birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları, dil denen sistemi, belli işaretlerle belirleyen ikinci bir sistemdir” (Özbay, 2009b: 115). Yazma becerisinin kullanımında en büyük sorun öğrencinin anlamını tam olarak zihninde canlandıramadığı kelimeleri kullanmasıdır. “Görme özürlü bireyler bazı kavramlara kendi deneyimlerine dayalı olarak değil de gören kişilerin söylediği şekilde sahip olmaktadırlar (örnek: yemyeşil çayır, parlayan yıldız gibi).Görme özürlü çocuk için söylediği kelime ile o kelimenin anlamı arasında bir bağ kurmak, oldukça güç olmaktadır” (aktaran Ulusay, 1993: 24).

Öğrenci ana dili olduğu için bazı kelimeleri bilmeden kullanmakta ve yazıya geçirebilmektedir. Braille alfabesi ile yazan öğrencilerin yazma sırasında yeterli hıza ulaşmaları için kısaltmaları en iyi şekilde bilmeleri gerekmektedir. Ayrıca yazma çalışmalarının başlangıcında öğrencinin tableti nasıl kullanacağını tam olarak kavramış olması gereklidir. Türkçe dersi kitaplarında bulunan gereken kısma cevapların yazılması gibi etkinliklerin görme engelli öğrenciler tarafından yapılması da zor olabilmektedir.

Dil bilgisi diğer becerilerden ayrılamayan ve bütünlük oluşturacak şekilde ele alınması gereken bir alandır. Dil bilgisinde görme engelli bir öğrencinin karşılaşıacağı sorun konuları somuta indirgeyerek kullanma zorluğudur. Öğrenci anlatılan konuyu derste anlayabilir, sınavlarda sorulara doğru yanıtlar verebilir ancak bu bilgileri hayata aktarabilmesi önemlidir.

3. Sonuç

Görme engellilere ders veren Türkçe öğretmenlerinin öncelikle dikkat etmeleri gereken konu, öğrencinin bireysel özelliklerini dikkate almak olmalıdır. Kaynaştırma öğrencileri sınıflarda ön sıralara oturtulmalıdır. Çünkü bu öğrenciler için tahtayı görebilmek çok önemlidir. Öğretmen tahtayı uygun biçimde kullanılmalı ve öğrencinin yazılan bilgileri gördüğünden emin olmalıdır.

Görme engelliye verilen eğitim çoğu zaman öğretmen merkezli olmaktadır. Öğretmen bu durumu dikkate almalı, öğrencinin de derse aktif katılımını sağlamaya çalışmalıdır. Bunun yanında öğretmenin öğrenciye derste yapılan çalışmaların bir örneğini vermesi ve öğrenciden bunları tekrar etmesini beklemesi öğrencinin başarı seviyesini arttıracaktır.

Görme engelli öğrencilerin hem sosyal hem de akademik başarılarının gelişmesi için öğrencinin dinleme yöntem ve tekniklerini bilmesi ve etkili şekilde kullanması gereklidir. Öğrencinin birden fazla tekniği bilmesi ve uygulaması dinlemenin verimini arttıracaktır. Bunun yanında dinlemenin sürecinde yaşanabilecek sorunlar ve çözüm yolları hakkında öğrenci bilgilendirilmelidir. Dinleme sürecinde uyulması gereken kurallar uygulamalarla öğrenciye kavratılmalıdır.

Dinleme için dikkat gereklidir. Dinlemenin en iyi şekilde gerçekleşmesi için öğrencinin dikkat süresi geliştirilmelidir. Bireyin dikkat seviyesini arttıracak dinleme uygulamalarının geliştirilmesi bu konuda fayda sağlayacaktır.

Dinleme sürecinde bireyin tüm konuşmayı ya da metni baştan sona kadar aynı dikkatle dinlemesini bekleyemeyiz. Öğrencinin konuşmadaki önemli kısımları belirleyebilmesi ve bu kısımları kaçırmadan dinleyebilmesi önemlidir. Bu konuyla bağlantılı olarak not alma tekniklerinin bilinmesi öğrencinin Türkçe dersi başarısını olumlu etkileyecektir.

Okuma becerisinin gelişiminde hem öğrencinin hem de öğretmenlerin yeterince sabırlı olması şarttır. Unutulmamalıdır ki kabartma yazı ile okumak normal yazıya oranla daha zordur. “Williams baskı yazıya oranla Braille okumanın zorluğundan söz etmektedir. O’na göre iyi bir Braille okuyucusu bile gören kişinin okuduğu hızın yarısına ulaşabilmektedir” (aktaran Ulusay, 1993: 17).

Okuma hızının artması için öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları geliştirilmelidir. Bunun için görme engelli bireylere uygun kitaplar hazırlanmalıdır. Braille ile hazırlanan kitapların yanında görme yetersizliği olan öğrenciler için de okuma kitapları düzenlenmelidir. Bu kitapların görselleri öğrencinin seviyesine uygun olarak hazırlanmalı, öğrencinin yorumlamada zorluk çekmeyeceği konuya uygun görseller kullanılmalıdır. Aynı değişiklikler Türkçe ders kitaplarında da yapılabilir. Görselleri yorumlama etkinliklerinde kullanılan görseller görme yetersizliği olan öğrenciler için yeniden düzenlenebilir. Bunun yanında kitaplarda kullanılan punto seviyesine de dikkat edilmelidir. Öğrencide kitap sevgisini geliştirmek amacıyla sesli kitap uygulamalarından da yararlanılmalıdır.

Okumada geriye dönüş ve heceleme problemlerini önlemek için öğrencilerin kullanılan kısaltma sistemini en iyi şekilde öğrenmeleri gereklidir.

Kelime hazinesini geliştirmek amacıyla öğrenci ilgi alanına yönelik kitaplar okumaya yönlendirilebilir ve kelime çalışmaları yaptırılabilir. Bunların yanında kelime öğreniminin en iyi yöntemi yeni kelimeyi günlük hayatta kullanmaktır. Sınıf içinde yapılabilecek konuşma çalışmaları hem konuşma hem de okuma becerisinin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Sesli okuma sorunlarını gidermek amacıyla öğrencilerin yanlışlıklarına anında dönüt verilmelidir. Ayrıca iyi bir okumanın ve okuyucunun niteliklerinden bahsedilmesi faydalı olacaktır.

Konuşma becerisinin geliştirilmesi öğrencinin yaptığı uygulama sayısına bağlıdır. Konuşma sırasında öğrencinin diksiyon ve vurgu hataları gereken şekilde düzeltilmelidir. Jest ve mimik kullanımının öğretiminde de uygulamanın önemi büyüktür. Öğrenci öncelikle jest ve mimik kullanımının konuşmaya etkisi üzerinde düşündürülmelidir.

Konuşma becerisinin geliştirilebilmesinin temelinde öğrencinin teşvik edilmesi bulunmaktadır. Öğrenci konuşmaya, düşüncelerini ifade etmeye teşvik edilmeli, bu konuda öğrenciye gerekli dönütler verilmelidir. Bu durumda öğrencinin hem konuşma ve kendini ifade etme becerisi hem de sosyal becerileri gelişecektir.

Konuşarak kendini ifade etmede öğrencinin başarılı olabilmesi için iyi konuşma örneklerinden yararlanılabilir. Başarılı bir konuşmanın nitelikleri üzerinde durulabilir. Mercek kullanarak görebilen öğrenciler için izleme çalışmaları da kullanılabilir.

Yazma becerisinin geliştirilmesi öncelikle öğrencinin yazmayı sevmesine ve uygulama yapmasına bağlıdır. Öğretmenler görme engelliler için yazma öğretiminde öncelikle bilinen kavramlardan hareket etmelidirler. Öğrencinin yakın çevresinden başlayarak yapılan çalışmalar tüm beceriler gibi yazma becerisini de geliştirecektir. Öğrencinin yazma yöntem ve tekniklerini bilmesi de bu alandaki becerilerine katkı sağlayacaktır. Türkçe ders kitaplarındaki yazmaya yönelik etkinlikler görme engelli öğrencilere yönelik yeniden düzenlenmelidir.

Yazma becerisinde olduğu gibi dil bilgisi eğitiminde de öğrencilerin yaşantılarından yola çıkılmalıdır. Bu alanda materyal kullanımı çok önemlidir. Bu durum öğrencinin derste motive olmasını ve konuyu daha iyi anlamasını sağlayacaktır.

Görme engelli öğrencilerin ana dillerini etkili kullanmalarının derslerde yapılacak farklı çalışmalarla, öğretmenlerin ve ailelerin yeterli desteğiyle sağlanabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AKÇAMETE, Gönül. (1988). “Görme Özürlülerde Sesli Okumanın Değerlendirilmesi” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1): 91-110.
- CALP, Ünsal Fatih. (2009). Görme Engelli Öğrencilerin Çoklu Zeka Alanlarının Belirlenmesi ve Matematik Başarısı ile İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- COŞKUN ÇETİNPOLAT, Bilge. (2006). Kabartma Yazı İle Okuyan Öğrencilerin Metni Önceden Sessiz Okuması ile Arkadaşı Okurken Dinlemesinin Okuma Akıcılığına Farklılaşan Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DEMİR, Tazegül; ŞEN, Ülker. (2009). “Görme Engelli Öğrencilerin Çeşitli Değişkenler Açısından Öğrenme Stilleri Üzerine Bir Araştırma” Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(8): 154-161.
- DİE. (2002). 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması.
- DOĞAN, Yusuf. (2012). Dinleme Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- ENÇ, Mithat; ÇAĞLAR, Doğan; ÖZSOY, Yahya. (1981). Özel Eğitime Giriş. Ankara: Sevinç Matbaası.
- ENÇ, Mithat. (2005). Görme Özürlüler Gelişim, Uyum ve Eğitimleri. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- HAYTABAY SOSUN, Tülay. (2011). Görme Engelli Öğrencilerin Okuma Etkinliğinde Dikkatlerini Sürdürme Becerileri Üzerine Kendini İzleme Tekniğinin Etkililiği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KAHVECİ, Gül; TUNCER, A. Tuba. (2009). “Az Gören 8. Sınıf Öğrencilerine Kavram Haritasıyla Özet Çıkarma Becerisinin Akran Aracılığı ile Öğretimi” Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(4): 853-877.
- KOÇAK, Adil., ÖZYÜREK, Mehmet.(1996). Görme Güçlüğünden Etkilenmiş Çocukların İlkokulda Eğitimi İçin Öğretmen Rehberi. Ankara: MEB.
- MEB. (2008). Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı.
- ÖZBAY, Murat. (2009a). Özel Öğretim Yöntemleri 1. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZBAY, Murat. (2009b). Özel Öğretim Yöntemleri 2. Ankara: Öncü Kitap.
- ÖZGÜR, İskender. (2011). İlköğretimde Kaynaştırma. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- ULUSAY, Şebnem. (1993). 8-12 Yaş Görme Özürlü ve Gören Çocuklar Arasındaki El Beceri Farklılığının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- YILDIZ, Hakan. (2004). Görme Engellilerde Tarih Eğitimi(Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Temelinde). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.